

Corts i exèrcit. Catalunya en l'estratègia política del ministeri del comte duc d'Olivares (1632-1640)

Antoni Simon Tarrés

Universitat Autònoma de Barcelona. Departament d'Història Moderna i Contemporània

antoni.simon@uab.cat

Rebut: juny de 2014
Acceptat: octubre de 2014

Resum

Aquest article vol demostrar que l'opció triada pel ministeri del comte duc d'Olivares per intervenir a Catalunya a l'estiu del 1640 era una fórmula ben madurada en els cercles governamentals de la monarquia hispànica. L'estratègia de realitzar una convocatòria de Corts acompanyada de la presència d'un exèrcit va ser àmpliament tractada a les juntes i consells de la monarquia d'ençà de les fracassades corts de 1626-1632. L'examen detallat de dites deliberacions demostra que, entre els ministres cortesans, existia un ampli consens sobre la necessitat de l'ús combinat de la força i de la política per tal de modificar l'equilibri constitucional heretat de la unió dinàstica dels Reis Catòlics. Les discrepàncies només radicaven en l'oportunitat, o no, de fer-ho en un moment en què aquest problema constitucional intern podia barrejar-se amb la gran pugna per l'hegemonia d'Europa que enfrontava les potències francesa i espanyola.

Paraules clau: Olivares; monarquia hispànica; Catalunya; corts; estratègia política; revolució catalana de 1640.

Resumen. *Cortes y ejército. Cataluña en la estrategia política del ministerio del conde duque de Olivares (1632-1640)*

Este artículo pretende demostrar que la opción escogida por el ministerio del conde duque de Olivares para intervenir en Cataluña en el verano de 1640 era una fórmula bien madurada en los círculos gubernamentales de la monarquía hispánica. La estrategia de realizar una convocatoria de Cortes acompañada de la presencia de un ejército fue ampliamente debatida en las juntas y consejos de la monarquía desde las fracasadas Cortes de 1626-1632. El examen detallado de dichas deliberaciones demuestra que, entre los ministros cortesanos, existía un amplio consenso sobre la necesidad del uso combinado de la fuerza y de la política para modificar el equilibrio constitucional heredado de la unión dinástica de los Reyes Católicos. Las discrepancias solo radicaban en la oportunidad, o no, de hacerlo en un momento en que ese problema constitucional interno podía mezclarse con la gran pugna por la hegemonía europea que enfrentaba las potencias española y francesa.

Palabras clave: Olivares; monarquía hispánica; Cataluña; cortes; estrategia política; revolución catalana de 1640.

Abstract. *Courts and army. Catalonia in the political strategy of the ministry of Count Duke of Olivares (1632-1640)*

The aim of this article is to demonstrate that the option chosen by the count-duke of Olivares' government to intervene in Catalonia in the summer of 1640 was a well-planned political formula in the governmental circles of the Spanish monarchy. The strategy to make a Parliament announcement with a military presence was widely debated in the juntas and councils of the Spanish monarchy since the unsuccessful Parliament of 1626-1632. The detailed study of these deliberations demonstrates that there was wide consensus amongst the court ministers regarding the need to use a combination of force and politics to change the constitutional balance inherited from the Catholic Monarchs' dynastic union. The discrepancies surrounding this issue had to do with the timeliness, or not, of doing so at the moment that this constitutional problem could be intertwined with the great struggle for European dominance between the Spanish and French powers.

Keywords: Olivares; Spanish monarchy; Catalonia; Parliament; political strategy; Catalan revolution of 1640.

Sumari

Un plantejament	Cap a la ruptura del 1640
Els debats en temps de les fracassades Corts del 1632	Conclusió i epíleg
Els debats després de la declaració de guerra de França	Referències bibliogràfiques

Un plantejament

Un moment clau en el procés de ruptura política entre les institucions catalanes i el govern central de la monarquia espanyola durant la crisi del 1640 va ser l'anunci que Felip IV aniria al Principat a celebrar Corts acompanyat d'un exèrcit nombrós.

Durant l'estiu del 1640, els preparatius militars que duia a terme la Cort de Madrid per a la invasió de Catalunya es van complementar, en l'àmbit polític, amb la iniciativa de Felip IV d'anar al Principat a cloure les inacabades Corts de 1626-1632, això amb l'argument de «restaurar la justícia violentada».¹ Aquesta intenció va ser públicament anunciada a Madrid per una proclama de 19 d'agost, i fou interpretada per Pau Claris i les institucions catalanes com un signe més de la política repressiva que, malgrat el tel de dissimulació amb què era embolcallada, es projectava clarament contra Catalunya. En una carta de 25 d'agost dirigida al pare Bernardí de Manlleu, agent a Madrid de les institucions catalanes, el diputat eclesiàstic es queixava amb amargor «que ab adxaques de acreditar la justítia nos volen pèrdrer, sens tenir-ho merescut».²

1. Bàsicament: Elliott (1966: 469-489) i Simon Tarrés (2008: 290-336).

2. Carta reproduïda al *Memorial Histórico Español (MHE)* (1889, vol. XXI: 93).

A finals del mes d'agost d'aquell fatídic 1640, Pau Claris percebia com el projecte repressiu de Felip IV i Olivares s'anava concretant militarment i política. Fins aquell moment, el canonge d'Urgell que presidia la Diputació del General havia reaccionat a l'amenaça militar hispana reactivant les negociacions amb França i intensificant les mesures de defensa de les ciutats i viles del Principat, però les iniciatives de Madrid, especialment l'anunci d'una convocatòria de Corts, exigien també una resposta política. I, emprant el mateix argument de restaurar la «justícia violentada», el diputat eclesiàstic de la Generalitat va convocar una Junta General de Braços amb l'objectiu de legitimar i organitzar la resistència armada a la invasió públicament anunciada per la Cort de Madrid. En aquesta convocatòria, Pau Claris apel·lava al conjunt de la comunitat política catalana que, d'una manera corporativa, s'havia de reunir per fer front a un moment excepcional. La legitimitat de les decisions d'aquesta assemblea es fonamentava en el dret natural i en el *ius gentium*, dels quals derivava el principi *quod omnes tangit ab omnibus approbari debet*, implícit en la concepció de la sobirania popular que s'havia desenvolupat en el pensament jurídicopolític català de les dècades anteriors al 1640.³

Així doncs, la Junta General de Braços va ser la resposta política donada per Pau Claris a la convocatòria de Corts per part del monarca que, en estar mediatitzada per la força de les armes, desvirtuava el principis del règim pactista català. Sota l'amenaça d'un exèrcit no hi havia «llibertat» perquè es produís una trobada entre rei i regne. D'una manera clara i contundent, Pau Claris ho expressava al mateix Felip IV una vegada rebuda la convocatòria oficial per part del monarca: «segons les generals constitucions, usos i costums jurades per V. Majestad, els vots de les Corts han de ser lliures i no es poden tenir havent-hi exèrcit en Cathalunya».⁴

L'opció estratègica triada pel ministeri d'Olivares per acabar amb el que, especialment des de la jornada de l'alliberament del diputat Francesc Tamarit de les presons reials (22 de maig), es considerava una rebel·lió oberta, tenia tant precedents històrics com elaboracions teòriques en el pensament polític de l'època.

L'ús combinat de la «força» i la «política» —exèrcit i Corts— com a mitjà per resoldre sedicions internes disposava, pel que fa a la monarquia espanyola, del conegut antecedent de les alteracions saragossanes del 1591. L'entrada a Aragó de l'exèrcit reial capitanejat per Alonso Vargas i el forçat ajustament constitucional de les Corts de Tarazona del 1592, foren uns episodis que impactaren i preocuparen molt als membres de la classe dirigent catalana. Segons el dietari del noble i destacat humanista Jaume Ramon Vila, Felip II no s'havia comportat ni com un pare benigne ni tampoc com un monarca just, sinó com un rei cruel i sanguinari que havia ordenat múltiples decapitacions, demolicions de cases, confiscacions de béns, empresonaments, etc. I no content amb tot això, a les Corts de Tarazona del 1592, amb el suport de la força del seu exèrcit, va fer «las leyes y fueros a són plaer y gust», acabant amb la «grandesa dels aragonesos».⁵

3. Vegeu: Iglesia (1983); Villanueva (2002: 149-164); i Simon Tarrés (2005: 161-169), així com el dietari de la Junta General de Braços editat de Rubí (1976).

4. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Generalitat, Lletres Trameses, 856, fols. 64v.-66.

5. Simon Tarrés (2009).

També, en el terreny del pensament polític l'ús combinat de força i política era justificat en les teoritzacions absolutistes de l'època. Així, el 1639 sortien publicades a Roma les *Considérations politiques sur les coups d'Etat* del bibliotecari del cardenal Mazarino, Gabriel Naudé.⁶ Per a Naudé, en determinades ocasions, els sobirans es trobaven legitimats per realitzar «golpes de estado», és a dir, actuacions extraordinàries en què la necessitat els legitimava per anar «contra derecho común y sin guardar ningún orden ni forma de justicia».⁷ Específicament, Naudé defensava que una ocasió per procedir d'aquesta manera es donava «quando es preciso debilitar o derogar ciertos derechos, privilegios o franquías y exenciones, de las que gozan algunos súbditos con perjuicio y menoscabo de la autoridad del príncipe»,⁸ i citava a manera d'exemple la intervenció de Felip II a Aragó l'any 1591. Segons Naudé, el Rei Prudent «no tenía más objetivo que el de abolir los privilegios otorgados en otro tiempo al reino de Aragón que eran en efecto tan ventajosos y tan ardentemenete defendidos por los aragoneses que los reyes de España ya no podían jactarse de ejercer sobre ese territorio un poder absoluto».⁹

Però, al costat d'aquests referents, per entendre per què el ministeri d'Olivares va apostar a l'estiu del 1640 per l'estratègia repressiva de combinar la convocatòria de Corts amb la presència d'un exèrcit, resulta fonamental considerar que aquesta ja era una directriu, respecte a Catalunya, ben establerta i madurada en els cercles governamentals de la monarquia hispànica. Tal com intentarem demostrar en aquest article, especialment d'ençà de les fracassades Corts de 1626-1632, dues idees havien penetrat en l'enteniment de molts ministres cortesans. La primera era que la deriva constitucionalista de les institucions catalanes, així com les aspiracions d'autogovern de la seva classe dirigent, s'oposaven als principis fonamentals que havien de regir el bon govern de la monarquia. La segona era que els mecanismes polítics —la via de la «justícia»—, es consideraven ja incapaços de corregir o reconduir aquesta situació i que, per tant, per evitar mals majors s'imposava l'ús combinat de la força i de la política.

Els debats en temps de les fracassades Corts del 1632

A la primavera del 1632, quan es complien sis anys de les fracassades Corts catalanes del 1626, les necessitats financeres de la Corona impulsaren el ministeri del comte duc d'Olivares a reobrir les sessions dels Braços catalans. Els múltiples fronts de la política internacional i la pèrdua de sis-cents mil ducats pel naufragi de la flota d'Índies, van ser determinants per a què el monarca catòlic tornés a la Ciutat Comtal per recomençar les sessions de Corts obertes la primavera de l'any 1626.¹⁰

Tal com reconeixien els mateixos membres del Consell d'Estat, l'escenari polític català no era precisament favorable, ja que les ferides del passat encontre

6. Naudé (1998). Sobre Naudé, vegeu Bianchi (1996).

7. Naudé (1998: 82).

8. Naudé (1998: 120).

9. Naudé (1998: 122).

10. Bàsicament: Elliott (1990: 428-437); i Álvarez Nogal (1997: 95-100).

no s'havien tancat i la intenció d'habilitar l'infant Ferran per presidir les Corts en substitució del monarca podia causar també inconvenients. Amb tot, els directores de la política cortesana ponderaven que «la estrechez de hazienda con que se haya V. Magestad y a lo que nos pueden obligar los enemigos, tiene por menor inconveniente el padecer cualquier desayre desta calidad que perder los dos millones que se puedan sacar».¹¹

Convé remarcar que les diferències econòmiques que hi poguéss haver entre el rei i els Braços catalans en el tema del donatiu eren només un reflex d'una divergència politicoconstitucional de molt més calat. En les sessions del 1626 ja havia quedat en evidència la profunda bretxa que separava el reformisme absolutista del ministeri del comte duc d'Olivares del renovat constitucionalisme català; això a través de temes com la reforma de la constitució de l'Observança, els intents de reduir la jurisdicció del Tribunal de la Inquisició, el control del «quint» dels impostos municipals o l'articulació de la monarquia a través del projecte de la Unió d'Armes.¹²

El 3 de maig de 1632, Felip IV va arribar a la Ciutat Comtal sense a penes manifestacions protocol·làries i, el 18 del mateix mes, es va fer l'habilitació de l'infant Ferran per presidir les sessions de Corts, les quals, van quedar prorrogades per un període de sis mesos.¹³ Immediatament, Felip IV emprengué el camí de retorn cap a Madrid acompanyat del comte duc d'Olivares i del protonotari del Consell d'Aragó, Jerónimo de Villanueva, restant a Barcelona per assessorar l'infant Ferran una junta, anomenada de «Corts» o del «cardenal infant».

Un incident protocol·lari sobre el dret de cobertura dels consellers de Barcelona, esdevingut el 26 de maig, quan l'infant Ferran (el germà de Felip IV també conegut com el «cardenal infant») jurava el càrrec de virrei de Catalunya, es va convertir en el desencadenant d'un altre procés de ruptura institucional. El dia 7 de juny, el síndic de Barcelona va interposar un dissentiment en els Braços per la disputa de la cobertura.¹⁴ Cap de les dues parts no estava disposada a cedir en aquest plet protocol·lari, però sobretot les distanciaven totes aquelles qüestions jurisdiccionals i fiscals que marcaven la divisòria en la balança de poder que existia entre rei i regne.

A mitjan mes de juliol del 1632, els ministres que assessoraven l'infant Ferran a Barcelona percebien clarament que les Corts catalanes havien entrat en un carreró de difícil sortida. Per ordre del cardenal infant tres membres de la junta de «Corts» —el comte d'Oñate, el marquès de Montenegro i fra Juan de San Agustín—, elaboraren un informe sobre dues grans qüestions: l'estat de les Corts cata-

11. Dictamen del Consell d'Estat de 23 de març de 1632, reproduït per Dánvila y Collado (1886, tom VI: 177-179).

12. Bàsicament: Elliott (1996: 205-243); Zudaire (1964: 44-59); Villanueva (1995: 247-272) i Simon Tarrés (2008: 61-64).

13. Sobre les sessions de les Corts del 1632, vegeu: Elliott (1966: 261-272); Zudaire (1961: 580-633); Villanueva (1995), i Simon Tarrés (2008: 64-68).

14. Vegeu Elliott (1966: 264-265); sobre la dimensió ideologicopropagandística del plet de cobertura, vegeu Simon Tarrés (1999: 129-136).

lanes i la situació política general del Principat.¹⁵ Aquest informe, que seria enviat a Felip IV pel seu germà el dia 25 de juliol, discorria en el primer punt sobre les dificultats d'avançar en les Corts com a conseqüència del dissentiment interposat per la ciutat de Barcelona, remarcant els consellers de l'infant que la posició del Consell de Cent era sostinguda per la majoria dels nobles del Braç Militar, on hi havia «tantos que la fomentan». Però, fins i tot si s'aconseguia superar aquest obstacle, els tres assessors de Ferran eren del parer que aquelles sessions de Corts no podien acabar de bona manera, ja que, després de repassar les demandes dels Braços, consideraven que aquestes s'encaminaven a «disminuir la jurisdicción y soberanía de su Majestad, reduciendo el señorío a sólo protección y sus libertades a república». El comte d'Oñate, el marquès de Montenegro i fra Juan de San Agustín interpretaven que, encara que el rei obtingués el donatiu desitjat, les pèrdues «en materia de hazienda y derechos [serian de] mucho más valor del servicio que ha de recibir».

Davant aquest panorama tan poc encoratjador, els consellers de l'infant proposaven que, amb l'excusa que el cardenal virrei havia d'anar a la frontera amb França per organitzar l'exèrcit, es dissolguessin les Corts fent soli. Aquesta proposta implicava, lògicament, atorgar una importància capital al segon punt de l'informe, ja que allà s'havien de donar les solucions per encaminar la política del Principat després del bloqueig que significava la dissolució de les Corts. D'una manera sumària, però molt comprensible, els consellers del cardenal infant realitzaven una lectura històrica de per què s'havia arribat a aquella engavanyadora situació política. Segons el seu raonament, a través dels serveis als seus reis, els catalans havien anat a poc a poc fent més grans els seus privilegis i reduint, consegüentment, la jurisdicció i l'autoritat reial, confiant «su conservación de aumentar estos privilegios, enflaqueciendo la soberanía y la jurisdicción real».

Aquesta perillosa deriva havia portat que Catalunya estigués al caire de la rebel·lió: «la naturaleza del mismo negocio los ha de yr poniendo en un gran despeñadero», raó per la qual proposaven que abans que «algún accidente» desencadenés «algún efecto» es prenguessin mesures per moderar l'autoritat de la ciutat de Barcelona i reduir tot el Principat a la «perfecta y debida obediencia» al rei. Amb un llenguatge directe, els tres consellers de l'infant distingien dues vies o mitjans per corregir la preocupant situació política del Principat, «el de la fuerza o los medios políticos», ponderant que «el primero, si bien no es tan dificultoso como imaginan los catalanes y en lo exterior puede parecer, todavía es de opinión la junta que se debe excusar quanto se pueda, tentando primero a los otros medios posibles». És a dir, tot i que consideraven l'opció d'una intervenció armada, preferien atorgar una darrera oportunitat als mitjans polítics.

Tanmateix, altres ministres cortesans eren menys pacients i ja per aquelles dates proposaven l'ús intimidatori de la gent d'armes per desencallar les Corts catalanes. El dia 6 de juliol, una setmana abans que s'elaborés l'informe que hem

15. Archivo Histórico Nacional (AHN), Estado, lligall 860, *Informe de la Junta de Cortes*. Una carta que encapçala el plec de l'informe adverteix que «dize su Alteza que haya mucho recato en esta materia».

estat comentant, Manuel Azevedo de Zúñiga, comte de Monterrey i cunyat d'Olivares, havia escrit des de Nàpols al cardenal infant oferint desembarcar a Barcelona els sis mil infants i mil cavalls que eren destinats a la frontera del Rosselló. El comte de Monterrey oferia desembarcar-los a la capital catalana i no a Cadaqués o un altre port prop de la frontera «por si con esta ocasión pudiese ser de alguna [utilidad], para templar la dureza de la condición de esos vasallos el ver arribar a ese puerto la gente que envio, alojándola V.A. en la vecindad de Barcelona».¹⁶

Per tal d'ampliar les opinions i els dictàmens emesos pels membres de la junta del cardenal infant, Felip IV va demanar, amb data de 17 d'agost, als membres del Consell d'Aragó un «vot» o informe escrit sobre tres qüestions crucials referents a la situació política catalana: 1. La primera feia referència a quina havia de ser la posició reial respecte del plet de cobertura i el dissentiment interposat per la ciutat de Barcelona; 2. La segona preguntava sobre la conveniència, o no, de prosseguir les Corts; 3. Finalment, la tercera demanava un dictamen sobre l'estratègia general que havia de seguir la política reial en el Principat.¹⁷ Unes qüestions que, una vegada elaborats els dits vots, van ser traslladades als membres del Consell d'Estat, i el comte duc d'Olivares i els seus principals col·laboradors polítics en van opinar consegüentment.

A diferència dels ministres reials que assessoraven l'infant Ferran a Barcelona, la majoria dels membres del Consell d'Aragó eren partidaris de la continuació de les Corts i de perseverar en les negociacions amb els Braços. Pel que fa a les directrius polítiques a seguir pel poder reial al Principat si finalment no arribava a bon port aquella trobada entre rei i regne, la majoria dels consellers d'Aragó apostava per la pròrroga de les Corts per tal que posteriorment el monarca anés a cloure-les: «que con la real presencia de V. Majestad, acompañada con la suavidad y blandura de los ministros que tan bien han probado en otras ocasiones [...] Barcelona dará en la cuenta y se apartará del dissenimiento, acudiendo al real servicio de su Majestad», afirmava un confiat Matías de Bayetolá.¹⁸

Altres membres del Consell d'Aragó, com el seu president, el cardenal Borja de Velasco, arquebisbe de Granada, també eren partidaris de la pròrroga de les Corts i no de la seva cloenda amb el soli, encara que diferien substancialment de la política de suavitat propugnada pel regent Matías de Bayetolá. El president del Consell d'Aragó insinuava que el recomençament de les Corts després de la seva prorrogació havia d'anar acompanyada d'una acció repressiva: «con disimulación se prorroguen las Cortes y las acabe V. Majestad con mucho espacio y con todas las prebenciones necesarias para poner en debida obediencia aquella provincia».¹⁹

16. Citada per Zudaire (1961: 607).

17. AHN, Estado, lligall 860, *Votos de los miembros del Consejo de Aragón*. Encara que Elliott (1966: 268-272), cita puntualment alguna opinió d'aquest debat que es va iniciar amb l'informe de la junta de «Cortes» del cardenal infant, no en desenvolupa el contingut.

18. AHN, Estado, lligall 860, *Voto de Matias Baietola de 18 de agosto de 1632*.

19. AHN, Estado, lligall 860, *Voto del arzobispo de Granada*, encara que el vot no estigui datat, va ser emès a mitjan agost del 1632.

El que insinuava l'arquebisbe de Granada quedava molt més explícit i detallat en els vots d'alguns ministres del Consell d'Estat que, poc després, també es pronunciarien sobre les qüestions requerides pel monarca. García de Haro y Avellaneda, comte de Castrillo, interpretava, tal com feien els assessors de l'infant Ferran a Barcelona, que el plet de la cobertura era només un reflex del xoc polític de fons a què s'enfrontava el poder reial a Catalunya: la disputa sobre els àmbits i els límits de la jurisdicció règia. Però, a diferència dels consellers del cardenal infant, el comte de Castrillo no considerava convenient la conclusió de les Corts, ja que això posaria els catalans en l'«última desconfianza». A l'igual que el president del Consell d'Aragó, el comte de Castrillo apostava per prorrogar-les i esperar l'ocasió oportuna per cloure-les «quando V. Majestad se halla con galeras y gente en aquel Principado, con ocasión cierta de los rumores y inquietudes de Francia».²⁰

D'una manera encara molt més contundent, s'expressava el llicenciat José González. En enfilat la darrera part del seu vot, aquest secretari d'Olivares realitzava una preocupant lectura de la situació política del Principat, afirmant que «las leyes que miran a la Justicia y ejecución della están limitadas con las libertades de aquella provincia», un estat de coses que era inexcusable corregir, encara que això necessités un cert temps, ja que tampoc no era convenient que els catalans caiguessin en «estado de desesperación». José González ponderava que l'allotjament de tropes a Barcelona i en altres ciutats del Principat podia ser una bona via per mortificar aquells discòls vassalls i fer-los entendre el poder del rei: «buena ocasión es la que V. Majestad tiene presente con la jente de guerra que se junta en aquel Principado, a cuyo alojamiento será principio de castigo si se pudiese estender a las ciudades y particularmente a Barcelona, que sin duda conviene mortificarla».²¹

Un altre membre del Consell d'Estat pertanyent al cercle olivarista, el doctor Alonso Guillén de la Carrera, establia diferents possibilitats i una gradació de duresa en la política reial respecte de Catalunya. En primer lloc, per desencallar les Corts, Guillén de la Carrera plantejava que Barcelona obtingués la conservació de la cobertura a canvi d'un servei per reparar els castells i les places fortes de la frontera. Si una transacció d'aquest tipus no prosperava, aquest conseller i hàbil polemista proposava que es recomencés l'ofensiva fiscal contra Barcelona en el tema dels «quints», un plet en el qual estaven en joc mig milió de ducats. Però, si tots aquests mitjans fracassaven, Alonso Guillén de la Carrera proposava dissoldre les Corts, tot i que realitzant ràpidament una nova convocatòria en una ciutat que no fos Barcelona. Aquestes noves Corts haurien de consolidar les regalies i preeminències reials a Catalunya, rebutjant tot allò que els catalans ara demandaven, ja que només aspiraven a «dejar a V. Majestad más sólo el nombre

20. AHN, Estado, lligall 860, *Voto del conde de Castrillo de 25 de agosto de 1632*, el vot porta l'encapçalament següent: «Sobre la suspensión de Cortes y accidentes de Barcelona». També reproduït per Dánvila y Collado (1886, tom VI: 185-188).

21. AHN, Estado, lligall 860, *Voto de licenciado José González de 25 de agosto de 1632*. També reproduït per Dánvila y Collado (1886, tom VI: 188-192).

de rey». Aquesta tornada de Felip IV al Principat i el reajustament de l'equilibri polític entre rei i regne que suggeria Alonso Guillén de la Carrera anirien acompanyats d'una estratègia d'intimidació militar: «será conveniente que con pretexto de los tumultos de Francia se guarnezcan las fronteras con grueso número de gente de guerra, y que se prevengan fuerças marítimas, para valerse de ella V. Majestad en cualquier accidente», afegint com a mesura de dissimulació que «se podría también arrimar a la frontera de Francia alguna gente de guerra por la parte que confina con Aragón de la que V. Majestad se pudiese servir ofreciéndose necesidad».²²

Finalment, en el seu vot particular, datat el 25 d'agost de 1632, el comte duc d'Olivares, a l'igual que altres membres del Consell d'Estat, esglaonava les solucions que proposava per a aquell laberint polític en què s'havien convertit les Corts catalanes, tot situant en primer lloc les mesures negociadores i, en segon lloc, les de força; tot i que, amb certes dosis de maquiavelisme, concebia també les primeres com una fase per preparar les segones, les quals veia quasi inevitables. La seva proposta es concretava a demanar amb bones formes i promeses vagues que la ciutat de Barcelona retirés el dissentiment interposat pel plet de la cobertura, això amb un oferiment que «les abra la puerta a esperar o sólo lo que pretenden en la cobertura de las iglesias, sino en las audiencias si fuese menester». En el cas que aquesta oferta fos rebutjada, s'enviaria un escrit insistint en la voluntat del rei que es desenvolupessin i es concloguessin les Corts, les quals, en cas de no avançar, només podria ser atribuïda a l'actuació irresponsable de la ciutat; un escrit que cada tres dies havia de ser llegit en els Braços i en el Consell de Cent. Amb aquesta estratègia, Olivares pensava que si no es desbloquejaven les Corts, almenys aconseguiria una divisió entre els membres de les institucions catalanes i això, juntament amb la presència de les tropes napolitanes i altres que havien d'arribar al Principat, acabaria per desencallar aquella situació política: «Pues al cabo V. Majestad y la razón de un lado, y agregar a la napolitana, dize es fuerza que los hará abrir los ojos a sus propias conveniencias». Olivares perseguia cloure aquelles Corts i calculava que la presència del rei, la divisió interna dels catalans i la intimidació de l'exèrcit, juntament amb l'amenaça exterior francesa, serien les cartes a jugar que permetrien tancar les Corts catalanes, a les quals atorgava un sentit més polític que no pas econòmic. En el seu vot, el comte duc precisava d'aquesta manera les seves prioritats polítiques:

«En lo que se dize por algunos de que V. Majestad buelva a acavar aquellas Cortes, soy de parecer que es el más eficaz y fuerte medio de todo, pues es el medio ya en el presente estado de las cosas, único, y que se debe obrar con la atención y reservas que pide una acción que si saliese varia, quedaría por el suelo la autoridad real en aquellas provincias y aún en las demás de España, y la monarchía muy menoscavada. Juzgo que se debe prevenir al duque de Feria que tenga escogidos

22. AHN, Estado, lligall 860, *Voto de Alonso Guillén de la Carrera de 24 de agosto de 1632*. També reproduït per Dánvila y Collado (1886, tom I : 233).

mil españoles y mil alemanes para mediado septiembre, y que si estas cosas de aquí allá no se mejoraren, con ocasión de los rumores de Francia, puede V. Majestad mandar que passe luego esta gente en ocho o diez galeras que se envíen para esto, diciendo públicamente que es para lo de Francia. Con lo cual y con lo que precisamente se [h]abrá de ordenar que las coronelías se adelanten y formen, y con la convocación de las Cortes de Valencia y Aragón, se puede formar tal disposición de que de ninguna manera sea aventurada la resolución de yr V. Majestad a acarar las Cortes».²³

A mitjan mes de setembre del 1632, i d'acord amb les disposicions dissenyades pel comte duc d'Olivares, els representants dels Braços i del Consell de Cent van rebre sengles escrits que els exhortaven a retirar el dissentiment i a desbloquejar les Corts. Tal com Olivares havia previst, es va produir una certa divisió entre els integrants del consell de la Ciutat, ja que trenta dels seus membres estaven disposats a abandonar el dissentiment. Tanmateix, malgrat que la carta del comte duc va ser reforçada amb la pressió personal de l'infant Ferran i de Joan de Sentís, bisbe de Barcelona, la majoria del Consell de Cent votà per perseverar en el plet de cobertura.²⁴ Això passava quan a penes quedaven quaranta dies per a què s'acomplissin els sis mesos de pròrroga de les Corts estipulats en l'habilitació de l'infant Ferran el passat 18 de maig.

Aquest escenari va motivar que els integrants de la junta de «Cortes» que assessoraven el cardenal infant fossin de nou requerits per realitzar una reflexió sobre la situació política del Principat. El dia 30 de setembre, el comte d'Oñate, el duc de Cardona, el marquès d'Este, fra Juan de San Agustín i els regents d'Aragó Salvador Fontanet, Manuel de Guzmán i Joan Magarola, van ser emplaçats a pronunciar-se sobre tres qüestions: 1. La primera feia referència a les dificultats de cloure les Corts que estaven en curs, explorant l'existència, o no, d'un «medio proporcionado» per reduir la resistència dels Braços; 2. La segona qüestió encarava les dificultats que es podien presentar per convocar i tancar unes noves Corts a Catalunya; 3. Finalment, si no es podien cloure les presents, es demanava trobar les vies per a què l'autoritat i la reputació del monarca poguessin sortir parades «con mayor conveniencia».²⁵

Tots els consellers, excepte el duc de Cardona per indisposició, van lliurar el seu parer pocs dies després. D'una manera unànime, els membres de la junta consideraven que ja res no podia reconduir aquell encontre entre el rei i els seus vassalls catalans, i que, per tant, es repetiria el fracàs de l'any 1626. Tanmateix, els seus vots diferien notablement quan es tractava de precisar la fórmula jurídica que s'havia de donar al desenllaç de les Corts. El comte d'Oñate apostava perquè el cardenal infant s'acomiadés i llicenciés la Cort, el marquès d'Este i el regent

23. AHN, Estado, lligall 860, *Voto del 25 de agosto de 1632*. En fa referència Elliott (1966: 269-270).

24. Elliott (1966: 270).

25. AHN, Estado, lligall 860, *Junta de 30 de septiembre de 1632*. Els vots que comentem a continuació van ser enviats pel cardenal-infant al seu germà el dia 4 d'octubre. Documentació reproduïda per Dánvila y Collado (1886, tom VI: 199-224).

Fontanet la volien deixar simplement expirar, mentre que Juan de San Agustín deixava obertes les possibilitats de que la Cort fos llicenciada, expirés o simplement finís amb la marxa de l'infant Ferran de la vegueria de Barcelona. En canvi, els regents Joan Magarola i Manuel de Guzmán eren partidaris d'acabar aquelles sessions però prorrogant les Corts.

Pel que fa a l'escenari polític posterior al novembre del 1632, el regent Salvador Fontanet proposava diversos mitjans per domesticar políticament les institucions catalanes: realitzar una inspecció o visita a la Diputació per a la seva reforma, controlar i visitar també les finances de Barcelona, instar el mestre racional a iniciar causes contra les ciutats que no pagaven els «quints», especialment contra la Ciutat Comtal, i, finalment, apuntava que «lo que más al bivo tocaría sería sacar desta ciudad los tribunales de la Audiencia».

Altres consellers com Iñigo Vélez de Guevara, comte d'Oñate, també veien el poder de les institucions catalanes —la Generalitat i el Consell de Cent— com la causa profunda de la problemàtica catalana. Segons aquest aristòcrata cortesà, en el Principat s'havia creat una jerarquia de lleialtats polítiques en la qual la del rei quedava relegada: «desto resulta que el pueblo ni la nobleza no tienen dependencia de su Majestad sino de estas dos casas, y así obran a su contemplación». A l'igual que el regent Fontanet, el comte d'Oñate proposava llançar una ofensiva fiscal, institucional i política per tal de minorar aquestes institucions, unes mesures que havien de ser executades per dos ministres «de pecho, prudencia y muchas letras».

El marquès d'Este i fra Juan de San Agustín compartien també aquest diagnòstic polític. Amb especial vehemència, el confessor de l'infant Ferran denunciava que «estas dos casas [la Generalitat i el Consell de Cent] se quieren apoderar de todo y quanto a los efectos de reinar en Cataluña y disfrutarla, y que su Majestad sólo haga sombra y protección a la pedencia y a este desorden». Tanmateix, em sembla remarcable que les propostes més radicals de la junta sobre combinar una acció d'intimidació militar amb altra política (una nova convocatòria de Corts), apuntades tan solament dos mesos i mig abans, ara havien desaparegut dels vots escrits del comte d'Oñate i dels altres assessors del cardenal infant.

Durant el mesos de juliol i agost del 1632, els ministres reials estaven confiats en què la rebel·lió del duc d'Orleans contra el seu germà el rei Lluís XIII tindria emmanillada la potència francesa.²⁶ Encara, a mitjan mes de setembre, la situació interna de França semblava suficientment crítica per projectar una intervenció hispana de recolzament al duc d'Orleans. En una consulta del Consell d'Estat de 13 de setembre es va llegir una carta del marquès de Montenegro, datada el 26 d'agost, en què aquest suggeria «la conveniencia de gozar de la ocasión de la división de Francia y que se ponga en ella todo el esfuerzo posible y, en particular, que sea con

26. La derrota del duc de Montmerency a Castelnaudary (1 de setembre), a mans de les tropes reialistes, va esfondrar la rebel·lió i va afavorir un acord entre Lluís XIII i Gastó d'Orleans. Vegeu Elliott (1984: 146-147). Sobre els contactes entre els conspiradors francesos i la diplomàcia espanyola, vegeu Hugon (2004: 339-349).

golpe considerable de gente veterana», prenent el consell diferents disposicions per portar a la Península tropes d'Itàlia i també galeres.²⁷

Tanmateix, a finals de setembre, és a dir pocs dies abans que fossin lliurats els vots que acabem de comentar, les notícies procedents de la frontera del Rosselló avisaven els ministres reials que la situació interna francesa havia fet un important tomb. Dues cartes del marquès de Montenegro, datades a Perpinyà el dia 25 de setembre, advertien el cardenal infant que Lluís XIV i el seu germà havien arribat a un acord de pau i que, per aquesta raó, ell havia suspès el lliurament del diner i les armes destinades al duc d'Orleans. El dia 27 de setembre aquestes missives van ser objecte de deliberació en la junta del cardenal infant, i es van prendre ràpidament diverses disposicions militars, ja que es temia que les hostilitats es desfermessin a la frontera dels Pirineus.²⁸

Uns dies més tard, la notícia de l'acostament polític entre Lluís XIII i el duc d'Orleans va arribar a la Cort de Madrid. En una reunió del Consell d'Estat de l'1 d'octubre, Olivares va expressar la temença que dita reconciliació desfermés una ruptura bèl·lica amb França: «Que si Monsieu se ha concertado, las fronteras se pongan muy en orden y refierzen en la forma que pareciera conveniente a su Alteza y los ministros que restasen en Cataluña».²⁹

A Catalunya, per aquelles dates, la força militar hispana, comptant amb els homes de les galeres de Sicília i Espanya que estaven ancorades al port de Barcelona, no arribava als sis mil efectius, molts dels quals estaven en unes condicions ben precàries, i es va témer que aquestes forces serien insuficients per frenar una invasió francesa per la frontera del Rosselló.³⁰

Entenem que aquest nou escenari politicomilitar va constituir el factor decisiu perquè, la tardor del 1632, Felip IV i Olivares es decantessin per donar una sortida moderada i discreta a la problemàtica interna catalana. El 24 d'octubre, el monarca catòlic va donar l'ordre al seu germà que, amb l'excusa d'anar a inspeccionar les fortificacions de la frontera, abandonés Barcelona i prorrogués les Corts catalanes, afegint en la instrucció, «no se haga otra novedad por no acabar de perder estos vasallos».³¹

Els debats després de la declaració de guerra de França

Com és sabut, la ruptura amb França no es produiria en aquell moment i, durant els anys següents, el ministeri d'Olivares va posar en pràctica a Catalunya l'estratègia de pressió institucional dissenyada especialment pel regent Salvador Fontanet.³² A començaments del 1634 es va reiniciar l'ofensiva pel cobrament del

27. Archivo General de Simancas (AGS), Estado, lligall 2961, consulta de 13 de setembre de 1632.

28. AHN, Estado, lligall 860, *Puntos de las cinco consultas que la Junta de Estado de los ministros que asisten a su Alteza, le han hecho sobre diferentes materias de 27 de septiembre*.

29. AGS, Estado, lligall 2651, consulta d'1 d'octubre de 1632.

30. AGS, Estado, lligall 2961, *Relación de la infantería, caballería y galeras que hay en este Principado y estado en que se hallan*.

31. Citada per Elliott (1966: 272).

32. Sobre aquest influent regent del Consell d'Aragó, vegeu Simon Tarrés (2000).

«quint» dels ingressos de les ciutats catalanes i, al juny d'aquell mateix any, els oficials del rei, emparant-se en la regalia anomenada «clau de compte», intentaren fiscalitzar els arxius i les finances del Consell de Cent, iniciativa que va provocar un conat d'insurrecció a la capital catalana.³³

La resistència de Barcelona a acatar les directrius fiscals de la Corona va portar que, al febrer del 1635, la Cort de Madrid prengués la determinació de traslladar la Reial Audiència a Girona, una mesura que, tal com hem vist, també estava prevista en el disseny estratègic del regent Fontanet una vegada consumat el fracàs de les Corts de 1632.³⁴

L'espiral de tensió constitucional va anar acompanyada d'una gran efervescència ideologicopublicista; es van estampar i divulgar en aquells anys diverses al·legacions i discursos jurídicopolítics on restava explícita la divergència entre la concepció pactista del poder de les institucions catalanes i les tendències proabsolutistes propugnades pel govern central de la monarquia espanyola. Unes polèmiques que entrelaçaven les temàtiques fiscals, les jurídiques i les historicopolítiques, tocant aspectes tan nuclears per a la fixació de la ubicació de la sobirania com la definició de la qualitat fiscal del príncep, les fronteres entre la hisenda del rei i la hisenda del regne o la naturalesa de determinades càrregues fiscals.³⁵

Aquesta dinàmica d'acumulació de tensió va quedar impactada, al maig del 1635, per la declaració de guerra que Lluís XIII i Richelieu van fer a la monarquia catòlica i a l'Imperi. Davant el fet de la ruptura amb França, Olivares va planificar un esforç suprem: aixecar a la Península un exèrcit de més de quaranta mil homes, que seria encapçalat pel mateix Felip IV, amb la qual cosa Catalunya es convertia en «plaça d'armes» d'Espanya. L'ambició disseny estratègic del comte duc consistia a atacar França des dels Països Baixos, el Rin i els Pirineus, això amb l'objectiu d'obtenir una solució ràpida i victoriosa per a aquell gran desafiament.³⁶

Així, els plans de la política internacional d'Olivares estaven destinats a entrecreuar-se amb la tensa dialèctica que la Cort de Madrid mantenia amb les institucions catalanes. Tanmateix, la projectada arribada de Felip IV a Catalunya amb un nombrós exèrcit plantejava importants interrogants: s'havia d'aprofitar l'ocasió per finalitzar les sessions de Corts suspeses el 1632? Era prudent encarar el problema constitucional del Principat al mateix temps que es tenia un front de guerra obert als Pirineus?

Tal com ja van apuntar en el seu moment John H. Elliott i Eulogio Zudaire, els consells i les juntes de la monarquia van debatre amb intensitat aquest temes durant els mesos finals d'aquell 1635, i es van manifestar profundes discrepàncies entre els consellers del rei.³⁷ Però, tal com intentarem demostrar a continuació a

33. Sobre la dimensió política i fiscal del tema del «quint», vegeu Hernández (1996). Sobre l'episodi de la «clau de compte», vegeu Zudaire (1964: 96-99).

34. Elliott (1966: 285-287), i Zudaire (1964: 105-109).

35. Vegeu Arrieta (1995), i Simon Tarrés (1999: 140-152).

36. Elliott (1966: 297-301); Elliott (1990: 476-478 i 489-493), i Zudaire (1964: 117-119).

37. Fan referència a aquest debats: Elliott (1966: 297-301), i Zudaire (1964: 121-126).

través de l'anàlisi detallada de dits debats, si bé les opinions dels ministres cortesans estaven dividides sobre l'oportunitat, o no, de realitzar aquella jornada reial a Catalunya, tenint oberta la guerra amb França, no existien discrepàncies sobre la necessitat de reajustar l'equilibri constitucional entre la Corona i els catalans, fos això a través d'una acció de força combinada amb la política (la convocatòria de Corts) segons opinaven uns, o sigui almenys a través de l'acció política recolzada per la intimidació militar, segons opinaven uns altres. En definitiva, el desacord fonamental dels ministres cortesans radicava en la conveniència, o no, de mesclar en aquell moment la política interna amb la política internacional, no en l'ús combinat de força i política per resoldre el problema constitucional català.

La vinguda de Felip IV a terres del Principat semblava decidida a l'estiu del 1635, car a finals del mes d'agost els consellers de Barcelona van rebre una carta reial per tal de preparar l'allotjament del monarca,³⁸ i també es van entaular per aquelles dates negociacions entre el marquès de Villafranca i els representants del Consell de Cent sobre les «mercedes» que esperava rebre la ciutat arran de la visita reial.³⁹

Malgrat la determinació d'Olivares i del mateix Felip IV de realitzar dita jornada, entre els ministres de la maquinaria de les juntes i consells de la monarquia, les coses no estaven, ni de bon tros, tan clares. En una reunió de 7 de novembre, el projecte olivariista va topa amb l'oposició d'alguns consellers, especialment amb la del comte de Castrillo i la del duc d'Albuquerque. Però la resistència a la realització de la jornada reial de Catalunya era deguda, tal com va interpretar en el seu moment John H. Elliott, a què dits consellers creien que «no era solució emprar la força armada contra els catalans»,⁴⁰ o bé que el seu rebuig era motivat perquè desaprovaven, per perillosa, l'estratègia del comte duc que Felip IV anés a Catalunya a acabar les Corts tenint oberta la guerra a la frontera dels Pirineus, pensant simplement que era convenient deixar aquesta iniciativa per a una ocasió millor.

Cal dir que en temes tan delicats, com ho era aquest, els posicionaments dels ministres cortesans en les deliberacions dels consells i les juntes eren, tot sovint, força ambigus i no resultava gens fàcil, fins i tot per al mateix monarca, deduir una conclusió clara de dits dictàmens, ja que els matisos eren molt importants i no sempre diàfans.

Quan el 19 de novembre es va tornar a reunir el Consell d'Estat per tractar específicament sobre la «jornada de Cataluña» del rei, tots aquests matisos i ambigüitats es van fer molt més palesos.⁴¹ El duc d'Albuquerque va obrir el debat reafirmant-se en la idea que dita jornada «no se ha de hazer». Però convé precisar la raó per la qual aquest aristòcrata castellà desaconsellava a Felip IV que comparegués a les terres del Principat al capdavant de l'exèrcit, «sin mirar dicho fin más que a éste de Barcelona y las Cortes». El duc d'Albuquerque con-

38. Zudaire (1964: 119, nota 4).

39. *Dietari de l'Antich Consell Barceloní* (1907, vol. XI: 434-435).

40. Elliott (1966: 298).

41. AGS, Estado, lligall 2665, consulta de 19 de novembre de 1635.

siderava que la barreja del conflicte internacional amb les tensions internes catalanes comportava importants riscos, asseverant que no fos que «el francés no juzgue a V. Majestad por embarazado y también todo lo dé adelante, pues siempre obligaria esso a muy grandes empeños y recelos de los naturales y fronterizos», cosa per la qual el duc d'Alburquerque recomanava «dexar dormir esto de Cataluña» fins que l'escenari internacional es pacifiqués i llavors, «sin riesgo de novedad grande», es prosseguissin les Corts catalanes «por los medios más convenientes y autorizados para V. Magestad».

Així mateix, en el seu vot, Francisco Fernández de la Cueva qüestionava l'argument dels que defensaven que Felip IV havia d'actuar amb els catalans tal com ho havia fet el «agüelo de su Majestad en Aragón», ja que, segons el seu coneixement, «cree que las cosas de Francia estaban tan divididas en parcialidades y diferentes fines que no había que reparar en sus acometimientos y desinios fuera de su esfera».

Contràriament, Lorenzo Cárdenas, comte de Puebla, estava d'acord amb la proposta d'Olivares que el rei anés a Catalunya, ja que considerava improbable que esclatés un conflicte: «se debe pensar que [els catalans] no llegarán a ello». El comte de Puebla confiava que si els naturals del Principat veien en dificultats el seu rei i senyor per la guerra declarada per França, contribuirien a la defensa de la monarquia en «igualdad en su real servicio con los otros reinos». Altres consellers, en canvi, seguien el parer del comte duc, però fiaven la cooperació d'aquells vassalls no tant a la seva fidelitat com a un canvi constitucional recolzat per la intimidació de l'exèrcit que havia d'acompanyar el rei. Així, Carlos de Borja y Aragón, duc de Villahermosa, proposava deixar expirar les inacabades Corts i convocar de nou els Braços catalans en una població petita que no fos Barcelona, per, en aquest nou escenari, doblgar la resistència d'aquells díscols vassalls a acceptar les directrius fiscals i militars de la Corona. Carlos de Borja propugnava una estratègia que combinava l'amenaça amb la dissimulació. La coartada de la guerra oferia l'oportunitat d'«asentar las cosas de Cataluña»; segons el criteri del duc de Villahermosa, ara això era oportú executar-ho en ser «las prevenciones militares hechas, si bien entiende que si no estuvieran hechas no convenía hacerlas para este caso, y estándolo no será bien dilatar el hacer las Cortes, si bien de ninguna manera hablando no dando a entender que es medio».

Aquesta consulta del Consell d'Estat va motivar un llarg comentari de Felip IV, que va afirmar que la «conquista» de Catalunya «jamás me ha pasado por el pensamiento», i es va mostrar d'acord amb la línia discursiva expressada pel comte de Puebla. A més, descontent amb aquella varietat d'opinions, el monarca va demanar que els consellers d'Estat es pronunciessin immediatament sobre set qüestions concretes referides a l'anunciada jornada de Catalunya. I, d'una manera bastant sorprenent, en el cinquè punt d'aquesta nova consulta es va demanar el parer dels consellers sobre «los ejemplares de el rey nuestro señor abuelo de V. Majestad, que está en el Cielo, en Tarazona y de V. Majestad cuando mandó entrar gente a alojar en Aragón».

La convocatòria de Corts amb la presència d'un exèrcit era una clara vulneració de la legalitat constitucional catalana, però, existia un paral·lelisme entre

la rebel·lió aragonesa del 1591 i l'actitud seguida fins llavors pels catalans? Com interpretaven Felip IV i els seus consellers els episodis de l'ocupació militar d'Aragó i les corts de Tarazona del 1592 protagonitzats per l'admirat Felip II?

Per contestar els set punts de la demanda reial, el Consell d'Estat es va tornar a reunir el dia 21 de novembre, i els consellers es van reafirmar en els seus anteriors vots però van introduir algunes precisions i comentaris mereixedors d'atenció.⁴² El duc d'Alburquerque es mantenia ferm en la seva postura que el rei no havia d'emprendre la jornada de Catalunya ni convocar Corts; per a Francisco Fernández de la Cueva, les Corts de Tarazona del 1592 no guardaven similitud amb la situació catalana, ja que a Aragó «el ejército fue mucho antes» i la convocatòria dels Braços aragonesos es va fer quan les coses ja eren «remediadas y asentadas», és a dir, amb el regne ja subjugat.

Semblantment, el comte de Castriello seguia mostrant-se contrari a la jornada reial i a la convocatòria de Corts pel risc que suposava tenir un front obert de guerra als Pirineus: «lo que ha dudado es que moviéndose V. Majestad el día de oy con guerra en la frontera de Francia, dexe de ser aventurado ponerse en Cataluña a título de Cortes», les quals aconsellava deixar per a «tiempo más oportuno», opinant també com el duc d'Alburquerque que les circumstàncies de les Corts de Tarazona no eren equiparables a les que en aquell moment es donaven en el Principat de Catalunya.

Entre els partidaris de realitzar la jornada de Catalunya, el comte de Puebla persistia en la idea que Barcelona es veuria obligada a col·laborar amb la Corona pel «respeto y amor» deguts al rei. Però, ara, contestant els que dubtaven de la fidelitat d'aquells súbdits i especulaven amb la seva possible reacció adversa, Lorenzo de Cárdenas introduïa l'argument que si els catalans temien «que havía de querer V. Majestad este tiempo hacer la guerra a sus vassallos», llavors haurien de pensar també que per això no era necessària la presència del rei «sino del ejército y que este está allí y cada día es forzoso que se vaya engrosando».

Per la seva banda, el duc de Villaheromosa seguia convençut que la manca d'obediència i de servei dels catalans exigia la resposta immediata de la presència del rei acompanyat d'un exèrcit, així com la convocatòria de Corts. Això, segons Carlos Borja de Aragón, era necessari no només per al bon govern intern de la monarquia, sinó també per raons de seguretat exterior. La persistència d'aquella incertesa i tensió constitucionals eren, segons argumentava el duc, una invitació per a una ingerència francesa: «de que pueden los franceses hazer discursos viendo esta provincia en el estado que está, como hazemos acá quando entendemos ay alguna malcontenta en Francia».

El comentari de Felip IV a aquesta consulta va ser que continuaven existint «contradicciones claras en los votos», encara que ell es mostrava decidit a anar a Catalunya, tot demanant que es concretés «en que forma se podrá declarar la jornada», però també demanava les vies i els mitjans per «evitar el empeño mayor», és a dir, l'ús de la força.

42. AGS, Estado, lligall 2655, consulta de 21 de novembre de 1635.

Per seguir avançant en la resolució d'aquesta cruïlla, per una ordre reial de 5 de desembre, es va convocar una junta *ad hoc* per deliberar «sobre si convendrà, o no, ir V. Majestad a concluir las Cortes de Cataluña». A dita junta, celebrada el dia 6, hi assistiren el duc d'Albuquerque, el duc de Medina de las Torres, el duc de Villahermosa, el llicenciat José González, el protonotari del Consell d'Aragó Jerónimo de Villanueva, l'advocat fiscal i patrimonial de Catalunya Felip Vinyes, així com els regents d'Aragó Francesc Castellví, Joan Magarola i el doctor Morlanes, i faltava només entre els convocats Manuel de Vasconcelos.⁴³ Tots ells van ser emplaçats a pronunciar-se sobre dues qüestions: la primera era sobre si convenia, o no, mantenir la prorrogació en què es trobaven les Corts catalanes després de les inacabades sessions del 1626 i el 1632; la segona feia referència a si Felip IV havia d'anar a cloure-les, o bé, si deixant-les expirar, es realitzava una nova convocatòria en una plaça distinta a Barcelona.

Tots els membres de la junta, amb l'excepció del duc d'Albuquerque, convingueren en la necessitat que Felip IV anés a Catalunya i es reunís amb el Braços catalans per reajustar l'equilibri polític i fiscal entre rei i regne: «porque dellas [les Corts] pende establecer leyes justas con que aquellos súbditos sean gobernados y se escusen los abusos y daños con que está confundido el gobierno de aquella república y se recobre la hazienda de V. Majestad que está mal enagenada».

Així mateix, els integrants d'aquella junta eren partidaris que es deixessin expirar les Corts fins aquell moment prorrogades i que se'n convoquessin unes altres per obtenir aquell desitjat reequilibri constitucional. Tots els membres de la junta, amb la ja comentada excepció del duc d'Albuquerque, consideraven «que ninguna ocasión puede ser más a propósito» per a dit fi, ja que «la disposición de la gente, la prevención de las armas [h]a de ser gran freno y respeto a quien arrasrase el interés propio y fin particular en qualquiera de las cosas que se [h]ayan de enmendar en las Cortes».

Aquell mateix 6 de desembre, Jerónimo de Villanueva, l'home de confiança d'Olivares per als assumptes de la Corona d'Aragó, va presentar un detallat informe sobre les Corts de Catalunya, en què recomanava deixar expirar les iniciades el 1626 per, després, realitzar una nova convocatòria a Figueres o Girona, les úniques places «a propósito cerca del condado de Rosellón», és a dir, a la zona fronterera amb França on s'aquartermava el gruix de l'exèrcit espanyol.⁴⁴

Aquestes directrius coincidien totalment amb la visió del comte duc, que, el 10 de desembre, escrivia al cardenal infant que «a mi las Cortes me arrastran a parecerme precisas»,⁴⁵ manifestant també en un «papel» de 12 de desembre que el propòsit de l'anunciada expedició reial a Catalunya «no es allanarla, sino sólo hacer sombra».⁴⁶ Però, aquesta estratègia d'intimidació militar seria suficient per assegurar que no esclatés un conflicte en aquella província fronterera amb França?

43. AGS, Estado, lligall 2655, Junta de 6 de desembre de 1635.

44. Aquest informe va ser publicat per Zudaire (1957: 395-423).

45. Citada per Elliott (1966: 301).

46. Citat per Elliott (1966: 301).

Els dubtes sobre aquesta qüestió capital expliquen per què, tot i existir una clara determinació d'Olivares i Felip IV d'emprendre la jornada de Catalunya, aquest tema va continuar sent objecte de discussió en els òrgans del govern central de la monarquia.

En aquell mateix mes de desembre del 1635 es confeccionaren dos informes que resumien els posicionaments i les argumentacions que, fins aquell moment, havien mantingut els consellers del rei en les diferents consultes destinades a tractar el tema de l'expedició reial a Catalunya. Un recopilava «Las razones en que se fundan los que aprueban la jornada de su Majestad», i l'altre «Las razones en que se fundan los que no aprueban la jornada de su Majestad».⁴⁷ Aquests dos informes, juntament amb la consulta de 6 de desembre que acabem de comentar, van ser objecte de deliberació a l'«antecamarilla» de l'estança del rei el dia de Nadal d'aquell 1635. A dita reunió assistiren l'arquebisbe de Granada, el duc de Villahermosa, Don Juan de Chaves y Mendoza, Francesc de Castellví i Jusepe de Nápoles, els quals van ser assistits i convocats pel protonotari Jerónimo de Villanueva.⁴⁸

El cardenal Borja de Velasco, arquebisbe de Granada, va obrir el debat afirmant que «no dexa de ser muy dificultoso dar parecer sobre materia tan grave», però, després d'exposar diverses consideracions sobre els pros i els contres resumits en els informes abans esmentats, va afirmar que «los inconvenientes que pueden resultar, le parece que incomparablemente pesan más que el beneficio que se puede sacar de esta jornada», argumentant, entre altres raons, que «puedese temer que estando tan llena de gente de guerra Cataluña no se inficione el ayre y dañe a V. Majestad», parer en què va estar d'acord Jusepe de Nápoles.

Tanmateix, una vegada més, els consellers del rei es van mostrar dividits sobre aquesta espinosa qüestió, ja que el duc de Villahermosa, Francesc Castellví i Juan de Chaves van contradir totalment l'arquebisbe de Granada. Juan de Chaves va apel·lar fins i tot a la consciència del monarca per defensar la seva posició que era necessari acabar en aquell moment amb la perillosa deriva en què havia entrat la política catalana: «el poner las cosas en aquella provincia en razón y justicia, pudiéndose hacer como ahora con la salida de V. Majestad no dexa de ser con riesgo de su real conciencia [...] siendo su parecer que las Cortes no se continuen en Barcelona, sino que se convoquen para otro lugar que no esté tan cerca del ejército de V. Majestad [...] no pudiéndose ofrecer ocasión que de mano a que esto se consiga con mayor disimulación de los medios que oy ofrece el tener V. Majestad guerra con Francia».

És a dir, a diferència del protonotari Villanueva, que, tal com hem vist, proposava les places de Girona o Figueres com a llocs més convenients per a la convocatòria de Corts per la seva proximitat amb l'exèrcit del Rosselló, Juan de Chaves propugnava una política d'intimidació militar menys evident. Una estratègia de major dissimulació que va ser recolzada pel regent valencià Francesc

47. AGS, Estado 2655, informes sense data (inicis de desembre del 1635).

48. AGS, Estado, 2655, *Junta de 25 de diciembre de los ministros incluidos sobre la jornada de su Majestad a Catalunya*.

Castellví, el qual en el seu vot va precisar que «esto no embaraza a que V. Majestad use de las armas en caso que convenga para la autoridad y mayor respeto de la justicia».

A mitjan mes de gener del 1636, Olivares estava totalment convençut de la necessitat de realitzar aquella jornada reial. El dia 13 d'aquell mes va confeccionar un paper sobre «lo que conviene disponer y ejecutar en los reynos de V. Majestad», en el qual, després de repassar les disponibilitats militars de la monarquia i dels fronts que aquesta tenia oberts, afirmava que «es muy posible que las nuevas destos meses primeros del año obligen a V. Majestad a salir de su casa muy aprisa y encaminarse a largo paso no sólo a Cataluña, sino a mas»,⁴⁹ i el 21 de gener es van donar instruccions per iniciar l'expedició de Felip IV a terres del Principat.⁵⁰

Tanmateix, aquestes ordres foren anul·lades poc temps després i, com és sabut, Felip IV no abandonaria finalment la Cort madrilenya. Això va ser degut, tal com va apuntar John H. Elliott, a què no es van complir els càlculs dissenyats pel comte duc sobre el finançament de la jornada reial, ja que gran part dels serveis concedits per les Corts castellanes l'any anterior no van arribar a les arque reials i les desavinences amb les ciutats castellanes no feien presagiar una millora immediata de la hisenda reial.⁵¹

Cap a la ruptura del 1640

L'estiu del 1636 la hisenda reial va rebre una important injecció de numerari. A finals del mes de juliol, i després d'un gran retard, les flotes de Martin de Vallecilla i Juan de Vega arribaren amb 228 milions de maravedís per al rei procedents de Nueva España.⁵² I, significativament, poc temps després, el debat de la jornada reial a Catalunya tornà a plantejar-se en els òrgans governamentals. En una reunió del Consell d'Estat de 9 d'agost, es va discutir una resolució anterior de la Junta de Ejecución en la qual s'havia apostat de nou per la marxa del rei a terres del Principat. Davant els membres del Consell d'Estat, Olivares va exposar que, si bé Felip IV podia demorar una mica el seu viatge a Catalunya per tal d'evitar els rigors de l'estiu, la seva presència al Principat era necessària no solament per raó de la guerra oberta amb França, sinó també per donar una solució definitiva a la dinàmica interna catalana. Les paraules del comte duc eren les següents:

«que tampoco se debe olvidar el poco respecto con que procede Cataluña, sin considerar sus obligaciones. Ni se aya podido conseguir de ella un soldado, antes bien se entiende que se procura en aquella provincia se deshagan todos los que se

49. AGS, Estado, 2658, també fan referència a aquest «papel» d'Olivares que va ser llegit en una reunió del Consell d'Estat de 22 de gener de 1636, Zudaire (1964: 130); i Elliott (1990: 493).

50. Elliott (1966: 302).

51. Elliott (1966: 302). Sobre les dificultats d'Olivares en la seva relació amb les Corts castellanes durant aquells anys, vegeu: Fortea (2008: 268-270), i Gelabert (1997: 103-112).

52. Álvarez del Nogal (1997: 239 i 385).

inbían destos reynos con notable prejuicio del servicio de V. Majestad. Y esto causa tanta atención a los enemigos desta Corona que el tener tan consentidos aquellos vasallos, obra efectos de mala calidad y consecuencia [...] i verdaderamente el dexar envejecer esta materia llega a punto de grave escrúpulo, i el acomodar las cosas de Cataluña no se aparta de las disposiciones necesarias para los accidentes universales que se pueden ofrecer».⁵³

És a dir, Olivares, recollint la idea exposada a finals de l'any anterior pel duc de Villahermosa, donava ara una rèplica total als qui s'havien oposat a l'expedició reial, afirmant que calia solucionar el problema català no solament per raons de política interna, sinó també de seguretat exterior. Aquest punt de vista d'encairar immediatament el «front interior» català va ser recolzat per l'inquisidor general, que, en el seu vot, va afirmar que «con lo de Cataluña será bien allanar a Barcelona», això independentment de si es produïa, o no, la marxa del rei a terres del Principat.

Tanmateix, de nou, el cardenal Borja de Velasco, el comte de Castrillo i el duc d'Albuquerque expressaren les seves reticències al respecte. Concretament, Francisco Fernández de la Cueva va argumentar que en trobar-se les coses de la monarquia «tan preñadas» d'amenaques i problemes, era millor que el rei romangués en el «corazón» d'aquesta. Felip IV no va prendre cap decisió sobre el tema, encara que va disposar que s'activessin els preparatius per si decidia emprendre l'expedició: «yo no digo que saldré ni que no, lo que resuelbo es que se notifique a los criados de mi casa que desde octubre estén en estado las prevenciones de mi jornada».

Com podem observar, a mitjan 1636 continuaven vigents els dilemes i la divisió d'opinions manifestats l'any anterior i, en aquella ocasió, tampoc Felip IV no emprendria la marxa cap a Catalunya.

La intensificació de l'activitat militar en el front dels Pirineus durant els anys següents per les campanyes de Leucata (estiu-tardor del 1637), Hondarribia (estiu-tardor del 1638) i Salses (estiu-hivern del 1639), juntament amb la constatació del rebuig dels catalans a les «guerres del rei»,⁵⁴ sembla que enterraren momentàniament els debats sobre la projectada jornada reial a Catalunya i la convocatòria de Corts. El govern de Madrid va acabar acceptant que l'estratègia que combinava dissimulació i intimidació militar per realitzar una convocatòria de Corts tenia importants riscos, ja que l'oposició dels catalans a la presència militar hispana a les terres del Principat obeïa no només a raons economicofiscals (pertorbació del comerç, càrregues per l'allotjament de les tropes, etc.), sinó també a raons politicoconstitucionals.

Quan, el mes de març del 1638, es va discutir en el Consell d'Estat sobre «lo que convendrá obrar este año por la frontera de Cataluña y por el Mediterráneo», el comte d'Oñate va exposar d'una manera molt clara que no era convenient activar el front català, ja que, tal com havia quedat demostrat l'any anterior en la fra-

53. AGS, Estado, lligall 2657, consulta de 9 d'agost de 1636. Fa referència a dita consulta Zudaire (1964: 135-136).

54. Simon Tarrés (2008: 68-79).

cassada campanya de Leucata, difícilment es podien esperar èxits militars en una província tan poc disposada a acceptar la presència dels exèrcits reials, els quals eren percebuts com una amenaça per l'autogovern de la província i per al seu sistema de llibertats. Les paraules del comte d'Oñate eren les següents: «y por el ejemplo de lo que sucedió el año pasado, se reconoce bien quan opuesto está el Principado de Cataluña a que las armas de V. Majestad hostilizen al enemigo para aquella parte. Lo uno por conveniencia de sus comercios y lo otro porque no desean a V. Majestad más poderoso por allí, y assí no sólo no facilitan ni ayudan en nada, antes dificultan por todo los medios que pueden sin incurrir en nota».⁵⁵

Durant els anys anteriors a l'esclat revolucionari del 1640, els irregulars allotjaments de tropes en terres del Principat, les mobilitzacions il·legals de gent del país, així com les càrregues fiscals imposades fora del marc constitucional, deterioraren encara més les relacions entre les institucions catalanes i el govern de Madrid, un distanciament que va arribar a cotes extremes durant els mesos de la campanya de recuperació de la fortalesa de Salses (setembre del 1639 - gener del 1640).

Malgrat el gran esforç català per recobrar aquella disputada fortalesa de la frontera, Felip IV i Olivares estaven indignats pel comportament de les institucions catalanes durant els mesos de la campanya de Salses, i, ahora, es mostraven decidits a «asentar las cosas de la provincia de Cataluña de suerte que sin embaraço alguno se haga el servicio de V. Majestad», tal com manifestava el comte duc en una reunió de la Junta de Ejecución de 14 de gener de 1640.⁵⁶

Per «asentar» les coses es va fer una nova convocatòria de les Corts catalanes, les quals s'haurien de reunir a Montblanc el dia 15 d'abril.⁵⁷ En aquell context políticament tan tens, era difícil que els Braços catalans, sense més, acceptessin les reformes que Olivares pretenia introduir en el govern de Catalunya: admissió de la «Unión de Armas», canvis constitucionals per reforçar el poder de la Corona, major contribució fiscal de Catalunya, etc.; però l'amenaça de l'exèrcit reial de deu mil homes, llavors allotjat a les terres del Principat, podia indubtablement facilitar les coses, encara que això vulnerés manifestament el marc legal que regia la mateixa convocatòria de Corts.

Els esdeveniments ocorreguts a Catalunya durant la primavera i l'estiu del 1640 (revolta popular contra els «tercios» hispànics, alliberament del diputat Tamarit de les presons reials, mort del virrei comte de Santa Coloma durant la jornada del Corpus de Sang, fortificació de les ciutats contra els exèrcits del rei, etc.) impossibilitaren el projecte de reunir Corts a Montblanc, però acabaren precipitant la decisió del ministeri d'Olivares d'envair militarment Catalunya i, una vegada «conquistada», reunir els Braços per finalitzar les sessions de les Corts de 1626-1632.

55. AGS, Estado, 2660, consulta de 12 de març de 1638.

56. Citada per Elliott (1966: 371).

57. El rei va comunicar la convocatòria de Corts als diputats a través d'una carta datada a Madrid el 18 de gener de 1640 i reproduïda als *Dietaris de la Generalitat de Catalunya* (1999, vol. V: 1868).

L'estiu d'aquell fatídic 1640, l'estratègia d'intimidació i dissimulació militar combinada amb una convocatòria de Corts havia quedat enrere. Olivares ara pensava que «el primer negocio y el mayor [de la monarquía] es allanar Cataluña, si bien creo y espero en Dios que esto se hará con lo que se tiene acá, todavía el negocio es de calidad que se deve prevenir el accidente peligroso de venir los franceses fuertes y desembarazados de lo demás en que hoy se hallan, asistir a estos traidores».⁵⁸ Malgrat que Olivares temia una intervenció francesa a Catalunya i, de fet, ja el mes de juny havia realitzat contactes secrets amb Richelieu per tractar d'evitar-la,⁵⁹ ara la seva aposta era una campanya militar ràpida i contundent que no donés temps a dita ingerència; en els plans inicials del comte duc, com màxim, tot hauria d'estar resolt a finals d'octubre d'aquell 1640.

Conclusió i epíleg

Tal com hem intentat demostrar en aquest article, ja des de l'inici de la dècada dels anys trenta del segle XVII, en els òrgans del govern central de la monarquia espanyola havia madurat la idea que era legítim i convenient l'ús combinat de la força i la política per superar la distància que separava la «necessitat» de la «legalitat» en l'exercici del bon govern de la monarquia. Idea que, en el cas de Catalunya, es concretava a reajustar l'equilibri constitucional entre rei i regne heretat de la unió dinàstica dels Reis Catòlics usant la intimidació o la força de les armes; uns canvis que havien de fer-se en benefici del poder de la Corona i d'un model d'estat de tendències absolutistes.

Tal com va remarcar en el seu moment Michael A.R. Graves, els parlaments o assemblees representatives de l'espai europeu van tenir «*mixed fortunes*» davant els avenços del poder monàrquic en aquella convulsa etapa de la formació dels estats moderns que fou el segle XVII.⁶⁰ Però cal afegir que l'absolutisme monàrquic va assajar diferents vies o formes per acabar amb o reduir la força política d'aquestes assemblees o parlaments: des de la seva anul·lació legal fins a la no-convocació, passant per l'ús de la força o la intimidació militar per laminar les seves competències.

Per al cas concret de Catalunya, aquesta darrera via es va mostrar a l'equador de la centúria del sis-cents molt problemàtica i de resultats ben negatius per al futur polític de la monarquia espanyola, ja que, com és sabut, com a reacció a l'amenaça política i militar que projectava desvirtuar el sistema pactista català, les institucions del Principat involucraren el conflicte constitucional en el gran joc de la política internacional europea. Això, d'una banda, va obrir un front militar a la Península que afeblí enormement la monarquia hispana en la pugna que

58. AHN, Estado, 674, consulta de 24 d'agost de 1640.

59. El 27 de maig de 1640, és a dir, immediatament després que la Cort de Madrid tingués notícia de l'alliberament del diputat Tamarit de les presons reials, Jacques de Bretch, secretari del Consell de Flandes, va anar a França amb la missió secreta de convèncer el cardenal Richelieu que, a canvi de determinades concessions, França no intervingués en els assumptes interns de Catalunya. Vegeu Sanabre (1956: 87-88) i Leman (1938).

60. Graves (2001: cap. VII).

mantenia amb la potència francesa; i, d'altra banda, dita guerra va posar una càrrega de profunditat en el projecte de construcció de l'estat modern espanyol, ja que trencà els vincles de confiança política entre el centre castellanocortès i la formació històrica catalana.⁶¹

Referències bibliogràfiques

- ÁLVAREZ NOGAL, C. (1997). *El crédito de la Monarquía Hispánica en el reinado de Felipe IV*. Valladolid: Junta de Castilla y León.
- ARRIETA, J. (1995). «La disputa entorno a la jurisdicción real en Cataluña (1585-1640). De la acumulación de tensión a la explosión bélica». *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 15, p. 33-94.
- BIANCHI, L. (1996). *Rinascimento e libertinismo. Studi su Gabriel Naudé*. Nàpols: Bibliopolis.
- DÁNvila y COLLADO, M. (1886). *El poder civil en España*. Madrid: Imprenta y Fundación Manuel Tello, tom VI.
- ELLIOTT, J. H. (1966). *La revolta catalana 1598-1640*. Barcelona: Vicens Vives, 1966 (primera edició: Cambridge, 1963).
- (1984). *Richelieu y Olivares*. Barcelona: Crítica.
- (1990). *El conde duque de Olivares. El político en una época de decadencia*. Barcelona: Crítica (primera edició: Yale University 1986).
- FORTEA, J. I. (2008). *Las cortes de Castilla y León bajo los Austrias. Una interpretación*. Valladolid: Junta de Castilla y León.
- GELABERT, J. E. (1997). *La bolsa del rey. Rey, reino y fisco en Castilla (1598-1648)*. Barcelona: Crítica.
- GRAVES, M. (2001). *The Parliaments of Early Modern Europe*. Nova York: Longman.
- HERNÁNDEZ, B. (1996). «Un assaig de reforma del sistema fisco-financer de la monarquia a Catalunya: l'impost del quint sobre les imposicions locals 1580-1640», *Manuscripts. Revista d'Història Moderna* 14, p. 297-319.
- HUGON, A. (2004). *Au service du Roi Catholique. 'Honorables ambassadeurs' et 'Divins espions'*. Madrid: Casa de Velázquez.
- IGLESIA, A. (1983). «Pau Claris y la soberanía nacional catalana. Notas», a *Actas del IV Symposium de Historia de la Administración*. Madrid: Instituto Nacional de la Administración Pública, p. 401-450.
- LEMAN, A. (1938). *Richelieu et Olivares. Leurs négociations secrètes de 1636 à 1642*. Lilla: Facultés Catholiques.
- NAUDÉ, G. (1998). *Consideraciones políticas sobre los golpes de Estado*. Madrid: Tecnos. Edició a càrrec de Carlos Gómez Rodríguez.
- SANABRE, J. (1956). *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa 1640-1659*. Barcelona: Real Academia de Buenas Letras de Barcelona.
- SIMON TARRÉS, A. (1999). *Els orígens ideològics de la Revolució Catalana de 1640*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2000). «Salvador Fontanet i Savila (1560-1633). Un jurista gironí a la Cort dels Àustria», *Quaderns de la Selva. Estudis en honor de Josep M. Pons i Gurí*, 12, p. 79-90.
- (2005). *Construccions polítiques i identitats nacionals. Catalunya i els orígens de l'estat modern espanyol*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

61. Simon Tarrés (2011: 81-97).

- (2008). *Pau Claris, líder d'una classe revolucionària*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2009). «Un rey tirano. La imagen de Felipe II en Catalunya a través del dietario de Jaume Ramon Vila», a León Carlos ÁLVAREZ SANTALÓ (ed.), *Estudios de Historia Moderna en homenaje al profesor Antonio García Baquero*. Sevilla: Universidad de Sevilla, p. 183-194.
- (2011). *Del 1640 al 1705. L'autogovern de Catalunya i la classe dirigent catalana en el joc de la política internacional europea*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- VILLANUEVA, J. (1995). «El debat sobre la constitució de l'Observança a les corts catalanes de 1626-1632», *Manuscripts. Revista d'Història Moderna* 13, p. 247-272.
- (2002). *El concepto de soberanía en las polémicas previas a la revuelta catalana de 1640*. Tesis doctoral: Universitat Autònoma de Barcelona.
- ZUDAIRE, E. (1957). «Cortes catalanas. Comentario a un informe del año 1635». *Hispania*, 68, p. 395-423.
- (1961). «El cardenal infante virrey de Cataluña», *Hispania* XXI-84, p. 580-633.
- (1964). *El conde duque y Cataluña*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.